

ZAZAKÎ DE ÎNTERJEKSİYONÎ Û FONKSİYONÊ ÎNAN

Ahmet Kırkan*

Kilmnus

Ziwanî de hîn qaydeyê taybetî estê û ziwan mabênê însanan de seba têkilî ronayîşî wasitayêko siruştî yo. Her ziwanî de awanîyê dîyarkerdeyî estê û ziwan sayeyê nê awanîyan fonksiyonê xo yê komunîkasyonî îcra keno. Înterjeksiyonî zî mîyanê pergale ziwanî de unsuranê wayîrê awanîye û wezîfedaran ra yê. Labelê înterjeksiyonî, goreyê unsuranê bînî yê ziwanî cîya yenê şuxulnayene. Înterjeksiyonî, mewcûdî ramoynayîşî ra zêde, mabênê mewcûdan de têkilî saz kenê. Zazakî de zî terefê hestî û heyecanî yê komunîkasyonî bi înterjeksiyonan reyde yeno îfadekerdiş û înterjeksiyonî ziwanan de goreyê *qaydeya keda tewre kêmi* yenê meydan. Heta nika Zazakî de mijara înterjeksiyonan ser o zaf xebatî nêameye kerdene. Kitabê gramerî ke Zazakî ser o ameyênuştîş de, agahîyê ke derheqê înterjeksiyonan de yê, tena tesbîtkerdişê mana û çekuyanê înterjeksiyonan ra teşekul kenê. Amancê na xebate, înterjeksiyonê ke hest û fikranê qalîkerdoxî îfade kenê, hete şuxulnayîşî, mana û fonksiyonî ra analîzkerdiş o. Înterjeksiyonî ge ge çekuyêke ra yenê meydan û qasê cumleyêke mana îfade kenê. Zazakî de tesbîtkerdişê înterjeksiyonan û nê çekuyan mîyanê cumle de şuxulnayîş muhîm o. Seba ney kitabane ziwannasîyê ke cîya ziwanan de ameyênuştîş ra û kitabane edebî yê Zazakî ra îstîfade bîyo.

Kilîçekuyî: Înterjeksiyonî, Zazakî, Fonetîk, Mana, Ziwannasîye.

ZAZACADA ÜNLEMLER VE FONKSİYONLARI

Öz

Dil, kendine özgü kuralları olan ve insanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir vasıta. Her dilde belirli yapılar vardır ve diller bu yapılar sayesinde iletişim fonksiyonunu yerine getirir. Ünlemler de dilde belli bir görevi ve yapısı olan dil unsurlarından birisidir. Ama ünlemler dildeki diğer unsurlardan ayrı yapı ve kullanışa sahiptirler. Ünlemler, varlığı göstermekten ziyade, varlıklar arasında anlam ilişkisi kurar. Zazacada da iletişimin duygu ve heyecan yönü daha çok ünlemlerle ifade edilir ve ünlemler dildeki en az çaba yasası gereği ortaya çıkar. Şimdiye kadar Zazacada ünlemler üzerinde fazla durulmamıştır. Zazaca üzerine yazılmış olan gramer kitaplarında ünlemler konusundaki bilgiler çoğunlukla ünlemlerin anlamı ve tespit edilmesi şeklinde olmuştur. Çalışmanın amacı duygu ve düşünceleri ifade etmeye yarayan ve çoğunlukla anlatım gücü cümlelerin anlatım gücüne denk olan ünlemlerin Zazacadaki kullanılışları, mana ve fonksiyonları incelemektir. Zazacada kullanılan ünlemlerin ve ünlem olarak

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 10.07.2020, Accepted / Kabul Tarihi: 10.12.2020

DOI: <https://doi.org/10.26791/sarkiat.767452>

* Ünîversîteya Mardin Artuklu, Beşê Ziwan û Edebîyatê Kurdkî, ahmetkirkkan@gmail.com,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3885-5218>

kullanılan sözcüklerin fonksiyonlarını tespit etmek, ünlemleri bu manaya uygun bir cümle içerisinde kullanmak önemlidir. Bunun için farklı dillerdeki dilbilim eserlerinden ve Zazaca yazılmış olan edebi eserlerden yararlanılmıştır. Ünlemler anlam açısından tasnif edilmiş ve örneklerle desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ünlem, Zazaca, Fonetik, Anlam, Dilbilim.

INTERJECTIONS IN ZAZAKI AND THEIR FUNCTIONS

Abstract

Language is a natural means of understanding and understanding between people. There are certain structures in every language, and languages fulfill their communication function thanks to these structures. Interjections are also one of the language elements that have a certain function and structure in the language. But interjections have a separate structure and usage from other elements in the language. Interjections establish a relationship of meaning between entities rather than showing existence. In Zazaki, the emotion and excitement aspects of communication are expressed more with interjections, and the interjections appear due to the law of least effort in the language. Until now, there has been little emphasis on interjection points in Zazaki. In grammar books written on Zaza, the information about the interjection is mostly in the form of the meaning and identification of the interjection. The aim of the study is to examine the uses, meanings and functions of interjections in Zazaki language, which are used to express feelings and thoughts and whose expression power is equivalent to the expression power of the sentence. It is important to determine the functions of the interjection and words used in Zazaki and to use the interjections in a sentence suitable for this meaning. For this, linguistics works in different languages and literary works written in Zazaki were used.

Keywords: Interjection, Zazaki, Phonetics, Meaning, Linguistics.

DESTPÊK

Ziwan, mîyanê pergalanê komunîkasyonî de pergalo tewr averşîyaye û ergonomîk o. Ziwanî wayîrê awanîyanê taybetan ê. Her ziwanî de awanîyê taybetî estê û nê her awanî, mîyanê pergale ziwanî de fonksîyonêk îcra kenê. Mîyanê ziwanî de nameyî, karî, bestoxî, zerfî ûsn. her yew awanîyêk însa kenê. Mîsale nameyî, nameyê çîyanê taybetan yan umûmîyan, razberan yan şênberan, yewhûmaran yan zafhûmaran ûsn. mojnênê. Her binbeşê nameyan zî taybetîyanê çîyayan ifade keno. Heman rewşe awanîyanê bînan yê ziwanî de xo ramojnena. Labelê înterjeksîyonî nê awanîyanê ziwanî ra çîya yê. Terefê taye ziwannasan ra înterjeksîyonê sey binbeşêkê edatan ameyê qebul kerdene. Taye ziwannasan zî înterjeksîyonî awanîye/unsuranê bînan yê ziwanî ra çîya kerdê. Ziwanî de bîyayîş û cagirewtîşê înterjeksîyonan unsuranê bînan a eleqedar o. Nê awanîyanê ziwanî ra yew zî înterjeksîyon ê. Înterjeksîyonî sey awanîyanê bînan yê ziwanî mewcûdî nêmojnênê. Zafane sayeyê înterjeksîyonan de mabênê mewcûdan de têkilî ronênê. Înterjeksîyonî hem herf û çekuyan ra hem zî cumleyan ra şênê teşekul bibê. Çi çekuyan ra çî zî cumleyan ra pê bêrê, înterjeksîyonî meqsedê qalîkerdoxî û nuştoxî bi şeklêko tesîrdar neqlê goştaroxî û wendoxî kenê. Heta, şuxulnayîşê înterjeksîyonan derbaskerdîşê hest û fikran de rayîrêka maqul a. Heta goreyê taye ziwannasan, înterjeksîyonî bingeyê ziwanî awan kenê û ziwan eslê xo de înterjeksîyonan ra ameyo saz kerdene. Goreyê ziwannasan, însanan ewilî vengê

bêmanayî vetê û nê vengan hestanê însanî ra neşet kerdo. Sayeyê nê vengan, mabênê însanan de yew têkilî roneyaya. Badê cû însanan nê vengan ra ziwan[î] afirnayê. Herçiqas zêde mumkun nêbo zî derheqê meydan vejîyayîşê ziwanan de fikrêko wina zî esto. No fikir, meydan vejîyayîşê ziwanan îzah nêkeno labelê ehemîyetê înterjeksîyonan û venganê siruştîyan rê îşaret keno.

Goreyê qaydeyanê ziwannasîye di terefê ziwani estê. Nê terefan ra yew fîzyolojîk, terefo bîn zî ciwakî yo. Terefê ciwakî, vengan reyde yeno meydan. Terefê fîzyolojîkê ziwani, eke qalîkerdoxî û goşdaroxî de astengêk çinêbo, heme însanan de kê m zêde sey yewbînî yeno meydan. Çünke fîzyolojî bêweçînayîşê însanî teşekul keno. Kesê ke astengdarîyê bi şeklêko baş nêşkenê xo îfade bikerê, nê kesan de na hete kê mî manena. Labelê terefê ciwakî yê ziwani însanî ra însanî vurîyêno û yew standardê xo çin o. Mîsale artîkulasyonê vengê /a/, heme kesanê qalîkerdoxanê Zazakî de sey yewbînî yeno meydan. No terefê fîzyolojîkê ziwani temsîl keno. Heman nimûne de eke vengê /a/ sey înterjeksîyonî bêro şuxulnayene, terefê ciwakî yê ziwani vejîyêno meydan. Çünke no veng goreyê rewşa qalîkerdoxî, ortamî, psîkolojîyê qalîkerdoxî ûsn. parametreyan yeno vurîyayene. Na xebate de zî do bêro nîşankerdiş ke, tesnîfkerdişê înterjeksîyonan de yew çekuye zaf beşan de eşkena ca bigîra.

Ziwannasîye de babetanê gramerî ra înterjeksîyonî, qalîkerdişan de heyecan û hestanê qalîkerdoxî neql kenê. Heyecan û fikrê însanan yan cumleyanê dergan reyde yenê îfadekerdiş yan zî înterjeksîyonan reyde îfade benê. Bi înterjeksîyonan reyde îfadekerdişê hestan û fikran, qaydeyê *keda tewre kê mî* yê ziwannasîye reyde eleqedar o. Unsurê ke ziwani de ca gênê her yew fonksîyonêk anê ca. Mîyanê cumle de karo ke bîyo, demê karî û kerdoxê karî sayeyê *karan zanayêno*. Heman şekil de înterjeksîyonî zî cîya hestanê însanan îfade kenê. Fonksîyonê înterjeksîyonan derbkerdişê hece û çekuyan reyde vejîyêno meydan. Goreyê tonê vengî yê qalîkerdoxî, rengê hestanê ey yeno fehm kerdene. Cumleyê normalî bi zêdekerdişê hestan vurîyêno û sey cumleyê înterjeksîyonî yenê qebl kerdene.

Na xebate de amanco sereke tesbîtkerdişê înterjeksîyonanê Zazakî yo. Sey heme ziwanan Zazakî de zî hestî bi înterjeksîyonan reyde îfade benê. Verê cû Zazakî de vengê siruştî ameyîbî tesbîtkerdiş û nê vengî mîyanê cumle de şuxulîyayîbî. Vengê siruştî û înterjeksîyonî pê ya eleqedarî yê. Înterjeksîyonê ke çekuyan ra virazîyêno zafane venganê siruştîyan a mutabiq ê. Labelê înterjeksîyonê ke îzafeyan ra yan cumleyan ra teşekul benê venganê siruştîyan ra cîya yê. Na xebate hîrê beşan ra pê yena. Beşê ewilî de bi şeklêko umûmî behsê înterjeksîyonan bîyo. Nê beşî de pênaseya ziwannasan ameyê dayene û goreyê nê pênaseyan seba Zazakî yew pênaseyê înterjeksîyonan vejîyayo. Seke verê cû zî îfade bîbî, mîyanê mijaranê gramerî de cayê înterjeksîyonan ser o hîn konsensusêk çinî yo. Nê beşî de taybetmendîyê înterjeksîyonan û binbeşê ci, do bêre îzah kerdene. Çünke hestê însanî tena çend hebî nîyê. Xebate de goreyê hestanê însanî, înterjeksîyonî do bêre tesnîf kerdene. Reyna nê beşî de goreyê tesnîfkerdişê hestanê însanî, înterjeksîyonan rê kitabane Zazakî ra nimûneyî deyayê. Beşê dîyin de Zazakî de înterjeksîyonî ameyê etud kerdene. Seba tesbîtkerdişê înterjeksîyonan kitabane gramerî ra û ferhengan ra, xusosen ferhengê peynîyên Grûba Xebate ya Vateyî û gramerê M. Malmîsanîjî ra, îstîfade bîyo. Beşê hîrêyin de bi sernameyê *destkewteyî* de doneyê ke na xebate de ameyê destvistiş bi şeklêko pêroyî û rexneyî ameyê nirxnayene. Nê beşî de taye înterjeksîyonî goreyê mana ameyê nirxnayene. Peynî de zî encamî de nê melûmatî ameyê analîz kerdene. Qaso ke yeno zanayene Zazakî de înterjeksîyonan ser o xebatêka musteqîle çin a. Heta

nika Zazakî de înterjeksîyonê bi şeklêko pêroyî kom nêbîyê, goreyê hestan teqşim nêbîyê û tehlîl nêbîyê. O semed ra na xebate seba analîzê Zazakî muhîm a.

1. Înterjeksîyonî

Înterjeksîyonî, mîyanê ziwananê dinyayî de yan sey binbeşêkê edatan yan zî beşêkê xoserî ameyê qeblu kerdene. Heman rewşe Zazakî de zî esta. Înterjeksîyonî; haletî ruhîyeyî sey hîs, heyecan, kêfweşîye, keder, dej, nefret; vengane siruştîyan û vengdayîşan; tesdîqkerdiş, redkerdiş, perskerdiş, ramojnayîş ûsn şeklanê beyankerdişî îfade kenê. Nê îfadeyî zafane hete îfadekerdişê manayî ra teqabulê yelpazeyêko zaf hîrayî kenê. Ge gane înterjeksîyonêko qijek hete îfadekerdişê manayî ra qasê cumleyêka dergûdila mana îfade keno. Nê îfadeyî çekuyan ra yan îzafeyan ra şênê teşekul bibê. Labelê înterjeksîyonê ke xoserî yenê şuxulnayene, zafane tena nêyenê kar ardene (Ergin, 2009, 600). Goreyê Banguoğluyî, çekuyê ke seba tesîrdar îfadekerdişê hîs û waştîşî yenê şuxulnayene sey *înterjeksîyon* yenê name kerdene (Banguoğlu, 2011, 396). Korkmaz, xêncê nê pênasayan înterjeksîyonan bi *ekonomîyê ziwani* ya girêdana û sey taybetmendîyî kilmîye û tesîrdariye pênasaya înterjeksîyonan de zêde kena (Korkmaz, 2014, 157). Goreyê Crystalî îfadeyê înterjeksîyonî, dabeşkerdişê beşanê qalîkerdişî de yeno şuxulnayene û no dabeşkerdiş tesnîfêko klasîk o. Ey zî înterjeksîyonî sey xoserî û cumleyî di beşan rê teqşim kerdê (Crystal, 2008, 249).

Ziwanan de vengê siruştî û înterjeksîyonî cayêko muhîm de yê. Xususen ziwane ke edebîyatê fekkî de averşîyê, înterjeksîyonan zêde şuxulnenê. Heman şekil de ziwane yew heceyinan derb, înterjeksîyonî, vengê siruştî ûsn muhîm ê. Zazakî de zî ziwano fekkî xeylêk aver şîyo. O semed ra şuxulnayîşê înterjeksîyonan Zazakî de zî vila yo. Şuxulnayîşê înterjeksîyonan semantîkê ziwani ya eleqedar o. Qalîkerdox (dayox) goreyê rewşa xo ya psîkolojîke, ihtîyacanê xo, waştîşê xo û hîsanê xo veng vejeno. Nê vengî terefê goşdaroxî (girewtox) ra yenê eşnawitene. Nê komunikasyonî de her di terefê ziwani piya şuxuliyênê. Qalîkerdox goreyê ihtîyacê xo reng û tonê vengê xo tayîn keno û goreyê nê vengî zî goşdarox qesdê qalîkerdoxî îdrak keno.

Înterjeksîyonî goreyê manayî, wezîfeyî û babetî ya ameyê dabeş kerdene. Xêncê nê dabeşkerdişan terefê sewbîna ziwannasan ra cîya tesnîfî zî ameyê kerdene. Taye ziwannasî înterjeksîyonan sey eslî û talî tesnîf kenê; tayê bîni sey înterjeksîyonî vera teber û înterjeksîyonî ke teqlîdî ra yenê meydan tesnîf kenê; taye ziwannasê bîni sey înterjeksîyonê eslî û çekuyê ke sey înterjeksîyonî yenê şuxulnayene ûsn tesnîf kenê (Aydın, 2018, 103-106). Karahan înterjeksîyonan sey; înterjeksîyonî, komê înterjeksîyonan, xîtabî û edatê bestîşî çar beşan rê teqşim kena (Tiske, 2019, 6-10).

Seke aseno derheqê dabeşkerdişê înterjeksîyonan de yew qerarêko umûmî çin o. Taye ziwannasîye înterjeksîyonan tena bi hestanê insanî ya sînor kenê labelê taye bîni nê sînorî hîra kenê. Qandê cû ganî na mesele bi şeklêko baş bêro analîz kerdene. Înterjeksîyonî şênê xoserî zî bêre şuxulnayene û şênê unsurê nameyan a zî bişuxuliyê. Ge ge cumleyêke badê înterjeksîyonan yena û hîso ke yeno îfadekerdiş bi na cumle reyde îzah beno. Çünke heman înterjeksîyonî seba îfadekerdişê cîya hestan yenê şuxulnayene. O semed ra înterjeksîyonî bi cumleyan reyde tekîd benê. Mîyanê cumle de, çi tewir bena wa biba, de seba înterjeksîyonan rêzêka taybet çin a. Înterjeksîyonê ke sereyê cumle de yenê şuxulnayene estê labelê her cayê cumle de înterjeksîyonî şuxuliyênê (Korkmaz, 2014, 961-963). Mîyanê cumle de vurîyayîşê cayê înterjeksîyonî ya mana de nuansî yenê meydan.

Mîsale cumleya *Xorto! Rind biewnî nê welatî ra* û cumleya *Eza to zî bivîna Xorto!* de înterjeksîyonî cîya cayanê cumle de şuxulîyayê. Mîyanê cumle de yew cayêko taybet yê înterjeksîyonan çin o. Labelê bi vurîyayîşê cayî reyde mana hinekî biba zî vurîyêna.

Înterjeksîyonî hêzê îfadekerdişê xo, awanîya çekuyanê ke înterjeksîyonî muqabilê înan de şuxulîyayî ra gênê. Qandê cû înterjeksîyonan de derbkerdiş û tondan goreyê çekuyanê bînan hîna muhîm o. Derb û tonê înterjeksîyonan goreyê çekuyanê bînan hîna bihêz ê. Nê çekuyî tondanî de tonêko berz-nizmbîyayeyî şuxulnenê. Yanî înterjeksîyonan de vengê qalîkerdoxî berz û nizm berno, yew qerar de nêmaneno. Înterjeksîyonanê zaf heceyan de derb zafane heceya peyên ser o yo. Mîsale: **eywax**, **îmdad**, **waxwax**, **bêlome** ûsn. Ge ge seba zêdenayîşê hêzê îfadekerdişî derbê înterjeksîyonan heceya ewilî de zî beno. Mîsale: **weşûwar**, **heşşa**, **haydî** ûsn. Înterjeksîyonê ke zaf çekuyan ra pê yenê, her çekuye wayîra derbêkê cîyayî ya. Mîsale: **Homayê min**, **e ya**, **tobe tobe** ûsn. Sayeyê derbkerdişî û tondanî unsurê sey name, kar, bestox, edat, zerf, sifet zî eşkenê sey înterjeksîyonî bêre şuxulnayene. Bi derbêk û tanêko taybet cumleyêka normal zî eşkena sey cumleya înterjeksîyonî bêro fehm kerdene (Korkmaz, 2014, 965). No metod Zazakî de xususen yeno şuxulnayene. Cumleyêka normale goreyê derb û tonî eşkena manaya xo bibedilna û manayêka cîya îfade bikera.

1.2. Tesnîfê Înterjeksîyonî

Demêko zaf derg înterjeksîyonî sey binbeşêkê edatan ameyê qebul kerdene. Ziwanasê ke bin tesîrê erebkî de mendê, înterjeksîyonî xoserî yew unsur nêhesibnayê. Gramerê erebkî de înterjeksîyonî sey *nîdayî* ameyê name kerdene. Nika kitabane gramerî de înterjeksîyonî sey xoserî yew unsurê çekuyan hesabîyênê. Na nuqta zî îzahat wazena çunke înterjeksîyonî sey komê çekuyanê bînan nêyenê antene û rewşa xo nêvurînenê. O semed ra sey çekuyî wezîfedarî zî yenê hesabîyene. Na xebate de înterjeksîyonî goreyê dabeşkerdişê Korkmaz (2014), hîrê beşan rê teqşîm bîyo. Çemî (2003) zî seba înterjeksîyonan dabeşkerdişê wina kerdo.

1.2.1. Goreyê Kokî Înterjeksîyonî

Seke cor ra zî îfade bîyo, înterjeksîyonî hestanê însanî pênase kenê. Înterjeksîyonê ke Zazakî de yenê şuxulnayene zafane kurdkî yê. Labelê taye înterjeksîyonî estê ke vengê siruştî yê. Nê vengî heme însanan de kê m zêde sey yewbînî yê. Xêncê nê vengane taye înterjeksîyonî sey aferin! (<Far.), maşela! (<Er. Maşallah), aman! (<Er. Aman), bravo! (<Ît. Bravo), elhemdulîla (<Er. El-hemdu lî'l-lah) (Korkmaz, 2014, 966) ûsn ziwanan ra kewtê Zazakî. Çunke sey heme ziwanan Zazakî de zî tesîrê ziwananê bînan tesbîtkerdiş normal o. Nê çekuyî ke sewbîna ziwanan ra deyn gêriyayê goreyê fonolojîyê Zazakî bedilîyayê û întibaqê Zazakî bîyê.

Banguoğlu, înterjeksîyonan goreyê esil bîyayîş û talî bîyayîşî di beşan ser o tedqîq keno. Ey goreyê awanîya înterjeksîyonan no teqşîmat kerdo. Înterjeksîyonê esilî vengane qirpiçikî ra neşet kenê û mîyanê cumle de goreyê derbkerdişî û tondanî manayanê cîyayan îfade kenê. Înterjeksîyonê eşnawitişî, perskerdişî, fehmkerdişî, redkerdişî yan rastkerdişî nê tewir înterjeksîyonan ra yê. Banguoğlu înterjeksîyonanê talîyan sey, çekuyê ke eslê xo de name, zemîr, sifet, zerf ûsn labelê bi wezîfeyê înterjeksîyonî de yenê şuxulnayene, hesabîyeno (Banguoğlu, 2011, 398-402).

Ergin, îterjeksîyonan mîyanê edatan de ca keno û nînan 5 beşan rê tesnîf keno. Goreyê ey nê beşî: *îterjeksîyonî*, *edatê vengdayîşî*, *edatê perskerdişî*, *edatê ramoynayîşî* û *edatê cewabdayîşî*. Nê beşan ra her yew manayî hîna bihêz keno. Goreyê Erginî edatê ramoynayîşî bêmana yê. Beşanê bînan de îterjeksîyonî goreyê derbkerdişî û tondanî manaya xo bedilnenê (Ergin, 2009, 601-602). Seke aseno, Ergin tena beşê ewilî sey edatê îterjeksîyonî name keno, beşanê bînan sey edat name keno.

1.2.2. Goreyê Awanîya Veng û Çekuyan Îterjeksîyonî

Îterjeksîyonî seke hetê manayî ra unsuranê bînan ra cîya yê, hete awanîya veng û çekuyan ra zî cîya yê. Îterjeksîyonî zafane *venganê akerdeyan* û *dergan* reyde yenê sazkerdiş û na rewşe mîyanê cumle de dergkerdişê vengana rê îmkân dana. Cor ra zî îfade bîbî, îterjeksîyonî goreyê derbkerdişî û tondanî manaya xo vurînenê. Îmkânê derbkerdişî û tondanî zî reyna bi awanîya îterjeksîyonan reyde têkildar a (Korkmaz, 2014, 967). Mîsala *aaaa!* vajîyêno û qalîkerdox sayeyê nê îterjeksîyonî hestanê xo îfade keno. Vengê /a/ akerde û derg o; qalîkerdox çiqas biwazo eşkeno derg bikero. Taybetmendîyê vengê /a/, îhtîmalê derbkerdişî û tondanî dano qalîkerdoxî.

Goreyê awanîya çekuyan îterjeksîyonî sey; îterjeksîyonê ke yew çekuye ra pê yenê, îterjeksîyonê ke di hebî çekuyan ra pê yenê, îterjeksîyonê ke hîrê hebî çekuyan ra pê yenê ûsn şênê bêrê dabeş kerdene. Îterjeksîyonî zafane yew çekuye ra pê yenê labelê nimûneyê beşanê bînan zî estê. Îterjeksîyonê ke hîrê çekuyan ra pê yenê zaf kême.

Xêncê ney îterjeksîyonî sey; îterjeksîyonê ke hestan îfade kenê, îterjeksîyonê ke rayir mojnênê/manipule kenê, îterjeksîyonê vengdayîşî, îterjeksîyonê ramoynayîşî ûsn şeklan de zî teqşîm benê.

1.2.3. Goreyê Senîniye û Wezîfeyî Îterjeksîyonî

Îterjeksîyonî goreyê senîniye û wezîfeyî di binbeşan rê teqşîm benê.

1.2.3.1. Îterjeksîyonê Vera Zereyî

Nê îterjeksîyonî hestanê zereyî danê teber û kitabânê gramerî de sey îterjeksîyonê eslî yenê name kerdene. Seba îfadekerdişê yew hîsî cîya cîya îterjeksîyonî şênê bêrê şuxulnayene û yew îterjeksîyonî zî eşkeno cîya cîya hîsan îfade bikero (Korkmaz, 2014, 968). Cêr ra nê hîsî û nimûneyê îterjeksîyonan ameyê dayene. Xeletîyê ke mîyanê nimûneyan de yê nêameyê sererastkerdiş û alfabeya nuştöxan rê mudaxele nêbîyo. Seba îfadekerdişê hîsan, nê îterjeksîyonî tena nêyenê şuxulnayene. Tîya de tena çend hebî nimûmeyî deyayê. Mîyanê qalîkerdoxan de nînan ra hîna zêde îterjeksîyonî estê. Mîyanê dîyalogî de qalîkerdoxê zîwanî cumle yan çekuyêka normale zî eşkenê sey îterjeksîyonî bikar bîyarê.

1.2.3.1.1. Dejayene-Qehrîyayene

Dejayene û qehrîyayene, di hîsê însanî yê. Însanî vera taye çîyan qehrîyênê û dejenê. Nê hîsanê xo ge cumleyanê dergan rey de ge zî îterjeksîyonan reyde îfade kenê. Îterjeksîyonê ke dejan û qehrî îfade kenê zêde yê. Nê tewir îterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *aa*, *axx*, *ee*, *oyy*, *wax*, *wax wax*, *way*, *way way*, *wey*, *wey wey*, *çi heyf*, *ay dayê*, *ay dayê*, *ax bavo*, *ax gidî*, *hay lemin*, *eywax* (Korkmaz, 2014, 968-969; Çem, 2003, 249-259; Ocek, 2014, 198-204; Baran, 2012, 129-134; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“Tanîni va: -Heyf ci rê!..” (Malmîsanij, 2000, 247).

“-Dayê heyranê lingda to.” (Malmîsanij, 2000, 67).

“Ax bira bira birawo

Ax bira bira birawo

Ez nivacî ez helîyawo

Ez nivacî ez qedîyawo.” (Kuriy, 2014b, 47).

“-Wey bawo bawo, xo melewne!” (Çîçek, 2012, 119).

“Ax da dilo dilo dilo dilo dilo

Serva rindekiya to zerrê mı dırvetino khulo” (Jêle, 2007, 65).

1.2.3.1.2. Qerfkerdiş-Hurdîvînayîş

Qerfkerdiş û hurdvînayîş di hîsê însanî yê û zafane rewşanê komelkîyan rê îşaret kenê. Herçiqas nê her di hîsî terefê ciwakî ra zêde nêre qebulkerdiş zî mîyanê têkilîyanê insanan de estê. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyî eşkenê bideyê; *e, e ya, ohooo, pif, weh, wiş, wiş wiş, yaa, errik, e heyran, peh peh, tew tew, tew, ya, ya ya, wey, wey wey, wel, wel wel, pirrt, pirriit, tey tey, tey* (Korkmaz, 2014, 969-970; Çem, 2003, 249-259; Ocek, 2014, 198-204; Baran, 2012, 129-134; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“Pirriit pahalî, pirriit pahalî.” (Ayyıldız, 2014, 26).

“-Tew, lacê daka pîre ardo masa ser o no ro.” (Espar, 2004, 165).

“-Oooo cotkarî jî kupê zernû da mi mi niguret to zî vana bê mi bizê.” (Çîçek, 2012, 68).

“Teey!.. Se bîyo lo-lawo!” (Canşad, 2013, 30).

“Ohooo! Gulcane reyna huye û bi o tore rayîr girewt...” (Çem, 2007, 297).

“De hadê pişingo qenewelin!” (Canşad, 2013, 72).

1.2.3.1.3. Teqdîrkerdiş

Teqdîrkerdiş zafane insanan ser o tesîrêko erênî keno. Mabênê nê înterjeksîyonanê teqdîrkerdişî û hîsanê bînan de ferq, tena derbkerdiş û tondaniye de vejîyêno meydan. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *aferîn, bravo, ha, hah, tamam, himm, peh, peh peh, biciwî, eferim, aferim, errik, hah, ha, ox, wey, berxudar be* (Korkmaz, 2014, 970-971; Çem, 2003, 249-259; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“-Hah amê! Keno nê arwêşî tepêşo se keno nêkeno ci tepşo.” (Adabeyi, 2005, 21).

“Temam dayê, tamam!” (Canşad, 2013, 43).

“Beroxudar be. Heq derde cîger to medo.” (Çem, 2007, 240).

1.2.3.1.4. Heskerdiş-Şefqet-Kêfweşîye

Heskerdiş, kêfweşîye û şefqet hîrê hîsê insanan ê ke heme yewbînan reyde girêdeyayeyê. Metnêko nuşteki de nê hîsî terefê wendoxî ra zêde nêre fehmkerdiş zî, qiseykerdişî de hetê goşdaroxî ra zaf asan fehm benê. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *ax, biciwî, hey, daka min, bavê min, pîyê min, eferim, aferim, errik, heyran, leminê, lê lê, lo lo, lorî, maşela, oxweş, ox, peh, wax gidî, gunek, guneke* (Korkmaz, 2014, 972-973; Çem, 2003, 249-259; Ocek, 2014, 198-204; Baran, 2012, 129-134; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“-Dayê heyranê lingda to.” (Malmîsanij, 2000, 67).

“Dayê lêyro dayê lêyro

Dayê leyro cahîlê mi” (Kurij, 2014b, 46).

“Ax lê lê ax lê lê

Ax lê lê lê havelê” (Kurij, 2014b, 91).

“-Lo lo, to henî zana ke ez tezê maya xo ra bîyane.” (Çîçek, 2012, 46).

1.2.3.1.5. Nêecibnayîş

Ecibnayîş û nêecibnayîş yewbînan reyde têkildar ê. Nêecibnayîş, zafane înterjeksîyonanê nêyinîyan reyde îfade beno. Taye înterjeksîyonê ke tîya de ameyê dayîş, îfadekerdişê sewbîna hîsan de zî şuxuliyênê. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *yuh, eh, ehe, ee, eman eman, amaann, heyf, wax gidî, wax wax, wey, wel, wel wel, hew* (Korkmaz, 2014, 973; Çem, 2003, 249-259; Ocek, 2014, 198-204; Baran, 2012, 129-134; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“Eman eman, eman, eman, eman eman xerîbîye

Eman eman, eman, eman, eman eman xerîbîye” (Kurij, 2014b, 139).

“Hew! Gumanê lazadey qickeki şikiya.” (Saint Exupéry, 2017, 54).

“-Willayî dinya vurîyaya, xebera min çin a.” (Dêrsim, 2014, 106).

“Teeh! Wax wax wax!..” (Canşad, 2013, 27).

“Tabîî, qey mevajî?” (Çem, 2007, 471).

1.2.3.1.6. Ecizbîyayîş-Reşvînî

Ecizbîyayîş, tirafekviradayîş, bi şeklêko nêyinî vînayene, reşvînayene hîsê negatîf ê. Labelê nê hîsî ruhîyatê însanî îfade kenê û mîyanê cuya însanî de ca gênê. Zaf nimûneyê nê înterjeksîyonan estê. Nê tewir înterjeksîyonan rê, kes eşkeno nê nimûneyan bido; *ax, eman, eman eman, of, uff, wiş, hey, hay, eyf, tu, wax lemin, oy, willayî bîllayî, willayî, wî dayê* (Korkmaz, 2014, 974-975; Çem, 2003, 249-259; Baran, 2012, 129-134; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“Willahî qaîla, labrey eza kutikanra tersena.” (Ayyıldız, 2014, 131).

“Eman, eman, Eskerî mi!” (Malmîsanij, 2000, 98).

“Ya! Tüü! Seo!..” (Çağlayan, 2003, 186).

“Tuh xeneqoq a.” (Çem, 2007, 409).

1.2.3.1.7. Vîrîameyîş-Vîrîardiş-Heyret-Textmîn

Vîrîameyîş û vîrîardiş di prosesê ke yewbînan tamam kenê. Hîn rey seba yew rewşe û kesî hîsîyatê heyretî peyda benê. Textmîn zî zafane seba halê ameyoxî û nedîyarî yeno meydan. Înterjeksîyonî goreyê rewşa qalîkerdixî vurîyênê. Mîsale *e ya* goreyê tondanî û derbî, vîrîameyîşî, vîrîardişî, heyretî, textmîn, tehdîdî, qerfîkerdişî ûsn nê hestan îfade keno. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *aaa, aha, haa, himm, ay, tamam, hele, ya, tew tew, e ya* (Korkmaz, 2014, 975; Çem, 2003, 249-259; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“Hmmm, hmmm padişa nırta” (Saint Exupéry, 2017, 37).

“Hele hadê lê!” (Adabeyi, 2005, 95).

“Tew, tew, tew’ Hekmete! Hekmeta Heqî!” (Çem, 2007, 430).

“Hem kî se kewto ra mi vîrî! Ez winî xervîya ucayî kena ke çekuye nêvîna ke pê tarif bikerîne.” (Çem, 2007, 245).

1.2.3.1.8. Hesret-Waştiş-İsrar-Red

Hesret, waştiş û israrkerdiş yewbînî reyde têkildar ê. Redkerdiş zî goreyê rewşe hem erênîye hem zê nêyinî îfade keno. Eslê xo de manaya israr û waştiş zî goreyê rewşe vurîyêna. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *ax, hey, hey gidî, kaşka, werrekna, îşalla, oo, aa, aha, gidîno, wey lo, wey lê, wey wey, wax* (Korkmaz, 2014, 976-977; Çem, 2003, 249-259; Ocek, 2014, 198-204; Baran, 2012, 129-134; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“Dayê gîdono, gîdono, gîdono; dayê gîdono!” (Espar, 2004, 70).

“Wey, wey, wey! Mi merax ra mekişe, hala vaje se bîyo.” (Çem, 2007, 336).

“Gidî şono, gidî şono; gidî şono, gidî şono, gidî şono.” (Espar, 2004, 82).

1.2.3.1.9. Hêrs-Gazinc-Nefret-Xezeb

Hêrs, gazinc, nefret û xezeb hîsê negatîf ê labelê hîsê însanê her tim vurîyêna. Goreyê frekansê derbkerdişê qalîkerdoxî, rewşa nê înterjeksîyonan zî vurîyêna. Mîsale manaya înterjeksîyonê *kerroyî* goreyê frekansê vengê qalîkerdoxî skalaya hêrsî ra heta xezebî eşkena bibedilîya. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *aferim, eferim, ax ax, Ellah Ellah, eh, ha, hayda, hele hele, lan, ulan, çi, çiçî, of, tu, tobe, tewbe tewbe, wey, way, wel, wel wel, ya, yallah, bes, êdî bes, willayî, bîllahî, willayî û bîllayî, de, de hadê, hadê, haydê, hay lo, kerro, kerrê, her, ox, of, wey babo, wey dayê, tuu* (Korkmaz, 2014, 978-980; Çem, 2003, 249-259; Baran, 2012, 129-134; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“Merd, merd! Mistefa endî çin o!” (Çem, 2019, 36).

“Kê ti biveşo!” (Malmîsanij, 2000, 174).

“Xafil qeda bêro to mil ro!” (Malmîsanij, 2000, 186).

“Dezawo, dezawo, lê dezawo!

Dezawo, dezawo, wey dezawo!

Dezawo, dezawo, wey dezawo!

Dezawo, dezawo, Mehmudo dezawo!” (Karasu, 2012, 56).

1.2.3.1.10. Ters-Heyecan-Îqaz-Şerm

Seke cor ra zî ameyo îfadekerdiş wezîfeyê eslî yê înterjeksîyonan îqazkerdiş û hîsanê însanan îfadekerdiş o. Însanî cîya şeklan reyde yenê îqazkerdiş, tersnayîş û şermezarkerdiş. Nê şeklan ra yew zî înterjeksîyonî yê. Seba îfadekerdişê nê hîsan, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *aha, eman eman, ay, eywax, hey, hop, hop hop, oh, host, tewbe tewbe, bismîlla, şşt, uy, ya, de, eman hawar, hey la, hey lo, hey lê, hey hawar, bişermaye, keçe, lawo, biewnî, dîqet* (Korkmaz, 2014, 980-981; Çem, 2003, 249-259; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“-Hawar! Hawar... mi raxelesnê!” (Karakaş, 2014, 32).

“-Lawo lawo, ma to kes nedî, ti şîya zerrîya xo deviste yew cinîka hende kale!” (Dêrsim, 2014, 53).

“-Meterserê çîyê nêbeno, emelîyat biba zî xelesîna ra.” (Dêrsim, 2014, 101).

“-Heywaaaax! Keyeyê mi xerepîya! Ocaxê mi kor bî!” (Zengelan, 2007, 80).

1.2.3.1.11. Mubalexe-Pesn

Mubalexekerdîş û pesnê xo yan pesnê hemberî dayîş mîyanê têkilîya însanî de rewşêka normal a. Mubalexekerdîş yan pesn bi cumleyan reyde hîna baş şêno îfade bibê. Labelê bi înterjeksîyonan reyde zî îfade benê. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *ooo hooo, eee, haawaarr, way, başş* (Korkmaz, 2014, 981-982; Çem, 2003, 249-259; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“-Ooo hooo! Çi saydêde min o wes o.” (Aldatmaz, 2013, 111)

“-Ooo meymanê Heqî, ti xeyr ama, çiman ser ama.” (Karakaş, 2014, 92).

1.2.3.1.12. Şaşmendene

Şaşmendene, rewşeke de mendişî û çitewr hereketkerdiş nêzanayîşî îfade keno. Seke înterjeksîyonanê bînan de ameyo îfadekerdiş, heman çekuyî seba rewşanê bînan zî yenê vatene. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *aa, abo, aha, Ellah Ellah, eman, eman eman, Homayo, hela hela, hey Ellah, hele, hele hele, hoppala, oo, oh, ohhooo, wiy, wey, wey wey, errik, yaa, yaaww, eferim, aferim, hey hey, law law, peh peh, peh, wîi* (Korkmaz, 2014, 982-984; Çem, 2003, 249-259; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“Wa: wîî! Mi hewa ra kişenî!” (Malmîsanij, 2000, 272).

“Oh! va bi vengêko berz, linga xo ke eşte zere...” “ (Kafka, 2014, 47).

“Wiy! Ez hona teblehewnan...” (Saint Exupéry, 2017, 31).

“Wîi qorê mi!” (Aldatmaz, 2013, 100).

“-Hela hela!... O senîn qeyde yo hen?” (Karakaş, 2014, 101).

“-Wîî, kerwa malmalok!” (Adabeyi, 2005, 20).

1.2.3.1.13. Poşmanîye-Uzrwaştîş-Rîca-Verogêrayîş-Teskînkerdîş

Eslê xo de nê tewir hîsî yewbînan tamam kenê. Poşmanîye, uzrwaştîş, rîcakerdiş, verogêrayîş û tewr bado zî teskînkerdîş heme yewbînan tamam kenê. Seba nê hîsan zaf înterjeksîyonî eşkenê bideyê. Na xebate de nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê deyayê; *qandê Ellahî, qay Homayî wax, eywax, eywax lemin, seba mi, ooo, kaşka, wax wax, werrekna, hadê, haydî, dest û linganê to maçî kena, heyranê to bena, efû, qusur meewnî, sakînn, lütfen, nînna nînna* (Korkmaz, 2014, 984-985; Çem, 2003, 249-259; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“Qay Homayî rê.” (Kafka, 2014, 21).

“Fate şîya ware

Ax le minê çiqas serd o

Ez naja bêkes menda

Bîya wayîre derdo...” (Karakaş, 2014, 74).

“Nînna, nînna, nînanney, nînnaney.

Nînna, nînna, nînanney, nînnaney.” (Espar, 2004, 42).

“-Bexê mi şo!” (Çîçek, 2012, 102).

“-Bira meso!” (Çîçek, 2012, 79).

1.2.3.1.14. Berdewamîye

Berdewamîye bi motîvekerdişê kesê hemberî ya eleqedar o. Qalîkerdox sayeyê ney karî dewamkerdiş dano. Xususen karanê birîtman de berdewamîye muhîm o. Nê tewir înterjeksîyonan rê, kes eşkenonê nimûneyan bido; *ha, ha ha, tim û tim, her tim* (Korkmaz, 2014, 985; Çem, 2003, 249-259; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“Na gêna, Ma'hmesay pêsen a resen ra u girêdana estuna ew qirena u vana: Dêwo, ha dêwo!” (Hayîg, 2007, 41).

“Bermîş caverde! Bermîş caverde, seba qayîtkerdişê domananê xoxover bide.” (Çem, 2007, 83).

“Ew na cîrê tim u tim bermena u deyri kena.” (Hayîg, 2007, 5).

1.2.3.1.15. Vervejîyayene-Tehdîd

Hîsanê îsyani, hêrsbîyayîşî û tehdîdkerdişî de qalîkerdox hîsanê xo bi şeklêko hêrsin îfade keno. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *ha, hele, way, way way, kero, kerê, ti vînenê, vinde, ero, hero, erê* (Korkmaz, 2014, 986-987; Çem, 2003, 249-259; Ocek, 2014, 198-204; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“-Erê ez to ra nevan êndî cide wa bêro!” (Çîçek, 2014, 117).

“-Dayêê! Dayêê! A Nazê ha yena, aye meverdê haa!” (Caşad, 2013, 41).

1.2.3.1.16. Telaş

Qalîkerdox rewşa xo lezûbez îfade keno. Qiseyê vatoxî bi psîkolojîyê ey reyde têkildar ê. Qalîkerdox na rewşe de rewşêka rehat de nîyo. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *eywax, wax, heywax, Ellah, Ellah Ellah, hih, eman, eman eman, hawar, wey, wey wey, way, way way, wel ma ro bo, wî dayê* (Korkmaz, 2014, 987; Çem, 2003, 249-259; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“Hezêrû cê terewûn o

Heywax Xatê Malûno!” (Kurij, 2014b, 89).

“-Dayêê! Dayêê! A Nazê ha yena, aye meverdê haa!” (Caşad, 2013, 41).

1.2.3.1.17. Teşwîqkerdiş

Qalîkerdox seba ke kar û gure bêro dewamkerdiş û biqedîyo, kesê hemberê xo teşwîq keno. Dewan de karanê hempareyan de seba ritîm tepîştîşî înterjeksîyonî yenê kar ardene. Nê karan de înterjeksîyonî sey wezn yan metronom wezîfe vînenê. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *aaa, ahaa, de ha, de, of, oh, oxx, wey, wey wey, haydî, leyrê mi, de hadê, bravo, eferim, aferim, ha heyran, ha qurban, e, eee e, zaf baş, de vaji* (Korkmaz, 2014, 987; Çem, 2003, 249-259; Ocek, 2014, 198-204; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“-Qirban cayê ma kura wo, ma şonî ça?” (Espar, 2004, 113).

“-De vaji, ti vanê se?” (Espar, 2004, 156).

“De werzi rew ma tîya ra şîrê.” (Adabeyi, 2005, 192).

“De vaj! Şartu saro çîmun mîser.” (Bukan, 2017, 182).

“Maşela Azîma Xanim! Na canşenikîye, na enerjî...” (Caşad, 2013, 72).

“Baş o, zaf baş o. Baş o ke canê to wazeno, me ke va biwazo.” (Çem, 2007, 485).

1.2.3.1.18. Keder-Qesawet-Xem

Keder, xemgînbiyayîş û qesawet hîsê negatîf ê. Qalîkerdox sayeyê nê çekuyan kederê xo îfade keno. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *wax, eywax, wax wax, hey Ellah, heyhat, of, ox, way, way way, wey, wey wey, hey gidî, ax bavo, ax dayê, ax lemin, ax leminê, ay, ay dayê, ay daykê, bavo gorî, dayê gorî, eman hewar, hey hewar, heyf, çi heyf, çiqas heyf, heywax, wax gidî, wey babo, wey yadê, wey gidî, wî wî, wî leminê* (Korkmaz, 2014, 987; Çem, 2003, 249-259; Baran, 2012, 129-134; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“Bawo bawo a kî jûya zê ma însan e.” (Çîçek, 2014, 75).

“Hewar, ya Homa, Hewar!” (Kafka, 2014, 26).

“Wey xalo, xalo, xalo; xalê mi.

Wey xalo, xalo, xalo; xalê mi.” (Espar, 2004, 80).

“Way, way, way, way!

Way, way, nînna, nînna!

Way, way, nînna, nînna!” (Karasu, 2012, 190).

1.2.3.1.19. Tekîdkerdiş-Pêtkerdiş

Qalîkerdox nê tewir înterjeksîyonan reyde vatiş û kerdişê xo, terefê goştaroxî ra qayîlo tekîd bikero yan vatiş û kerdişê xo îzah bikero. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *ha, aa, aha, tamam, eynen, winî, eynî winî, willayî, billayî, willayî û bîllayî, eferim, aferim, peh, peh peh, tew, tew tew, bravo, tamam, heman şekil, eynî şekil, elbet* (Korkmaz, 2014, 987; Çem, 2003, 249-259; Baran, 2012, 129-134; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“-Haa! Demêk ti arwûncî?” (Kuriy, 2014a, 41).

“Temûm. Ez birayê to qayîl bîya.” (Kuriy, 2014a, 40).

“Erep Zengar vana:

-Raşt!” (Adabeyi, 2005, 45).

“-Elbet oxil! Ez xort o, gonîya mi girîna...” (Gunduz, 2010, 460).

“Ya, eynen winî bî.” (Çem, 2007, 467).

Xêncê nê înterjeksîyonanê corênan sewbîna înterjeksîyonî zî estê. Labelê tîya de tena çend sernameyî ameyê dayene. Seke cor ra zî ameyo tesbîtkerdiş, taye înterjeksîyonî seba cîya hîsan yenê şuxulnayene.

1.2.3.2. Înterjeksîyonê Vera Teberî

Nê tewir înterjeksîyonî goreyê grûba ewilî hîsanê zereyî yê însanî îfadekerdiş ra zêde, mabênê însanan de têkilî saz kenê. Nê înterjeksîyonî têkilîyanê însanî bi însananê bînan a rayîranê sey vengdayîş, ramojnayîş, perskerdiş, tesdîqkerdiş ûsn tesîs kenê. Nê înterjeksîyonan ra taye ci grûba ewilî ya yew ê. Labelê na grûbe de fonksîyonê nê înterjeksîyonan cîya yo. Cêr ra nê înterjeksîyonî û nimûneyî deyayê.

1.2.3.2.1. Vengdayîş-Xîtap-Nîda

Nê înterjeksîyonan reyde însanî vengdanê însananê bînan û înan şênê teşwîq, teqîb, tehdîd ûsn bikerê. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *a, ay, ey, haydî, hey, ya, yahu, ulan, lan, lawo, babo, dayê, keçe, kine, Meryemê, Gidîno, daykê, hey hey, wey, wel, hîşt, pîşt, keero, lalo, dîno, xîntê*

(Korkmaz, 2014, 989-993; Çem, 2003, 249-259; Baran, 2012, 129-134; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“-Eyyy biko biko, ma nafa kî ma ra mor kêmi yo.” (Çîçek, 2014, 87).

“Kewra! Vatîbî.” (Çem, 2019, 62).

“Hewar, ya Homa, Hewar!” (Kafka, 2014, 26).

“-Kar çito yo Xamo?” (Karakaş, 2014, 98).

“Heey paşay mire miru!” (Bukan, 2017, 134).

1.2.3.2.2. Ramojnayîş-Nawnayîş-Nîşankerdiş

Nê tewir înterjeksîyonan de nawnayîş û îşaretkerdiş esto. Nê tewir înterjeksîyonî kesek, çiyêk, cayêk, mekanêk, fikrêk ûsn bi rayîrê îşaretî nîşan danê. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *aha, ano, ana*, (Korkmaz, 2014, 993-994; Çem, 2003, 249-259; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“-Ha to rê rêxistine!” (Karakaş, 2014, 90).

“Kutik kutik o, ha sîya yo ha sipe yo.” (Seçilmek, 2019, 128).

1.2.3.2.3. Perskerdiş

Dîyalogan de çekuyê ke manaya persî xo de hewênenê, nê tewir înterjeksîyonan awan kenê. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *ê, yanî, dima, vaje willayî, ha, rind, tamam, ecêb, dewam ke, dewam, him, hihi, ya, ya ya, e ya, nê, nexêr, nêkela, hadî, hadî ya* (Korkmaz, 2014, 993-994; Çem, 2003, 249-259; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“Rind, eke hınio.” (Saint Exupéry, 2017, 21).

“Cênaya dê vana:

- Qeyî?” (Espar, 2004, 165).

“-Tamam Sayê mi.” (Çîçek, 2012, 54).

“Hi, hi, yeweke.” (Çem, 2007, 279).

Xêncê nê înterjeksîyonanê persî taye înterjeksîyonê bînî zî seba cewabdayîşî estê. Nê înterjeksîyonî zî na grûbe de ca gênê. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *e, belê, tamam, beno, e ya, sere û çiman ser, çiman ser, ha, ha tamam, nê, nêbeno, qeta, heya* (Korkmaz, 2014, 996-1000; Çem, 2003, 249-259; Baran, 2012, 129-134; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“-Heya, pekî.” (Çîçek, 2014, 43).

“Ha ha, le la Gibikulay se kerd!” (Malmîsanij, 2000, 252).

“Heya, raştio.” (Saint Exupéry, 2017, 22).

“-Ooo meymanê Heqî, ti xeyr ama, çiman ser ama.” (Karakaş, 2014, 92).

“Axa vano:

-Nê!” (Çîçek, 2012, 14).

1.2.3.3. Înterjeksîyonê Vengê Siruştî

Vengê siruştî zî zafane sey înterjeksîyonî yenê şuxulneyene. Nê vengî manenê vengane însan, heywan ûsn nînan. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *mee, moo, mîyaw, hew, cîk cîk, waq waq, glu glu, wiz wiz, tuuu*,

mir mir, teq teq, çat çat, hooo, uuuwww, gum gum, hoop (Korkmaz, 2014, 1000-1003; Kırkan, 2019, 39-53).

“-Ço ço ço, raye ra reye kî vana çooş...” (Aldatmaz, 2013, 15).

“Xuşt, xuşt, ningay m’ dejena; bîllay ninga m’ dejena” (Espar, 2004, 75).

“-Ax-bux pisînge to qey nîya kerd?” (Çiçek, 2012, 38).

“-Cîv, cîv, cîv!” (Kurij, 2014a, 131).

“Awa nê bîrîya ci ‘bil bil bil’ gireyêna.” (Adabeyi, 2005, 128).

“-Teq! Teq! Teq!...” (Zengelan, 2007, 86).

“Ağırnakina, vake ‘gırrrr, gırrrr, gırrrr, gırrrr.’” (Çağlayan, 2003, 351).

1.2.3.4. Çekuyê ke sey Înterjeksîyonan Şuxulîyênê

Zazakî de taye çekuye estê ke sey înterjeksîyonî yenê kar ardene. Karanê zazakî de raweya fermanî sey înterjeksîyonî yena şuxulîyayene. Xêncê ney zaf çekuyî estê ke gama ke hîsan îfade kenê, sey înterjeksîyonî qeub benê. Nê tewir înterjeksîyonan rê nimûneyî: *dîqet, biewnî, qayît ke, bide, mede, meewnî, zaf baş, çi weş, werrekna, êdî bes, derhal, kotî de, mudhîş* (Korkmaz, 2014, 1003-1004).

“Birremîme!” (Çem, 2019, 42).

“Merd, merd! Mistefa endî çin o!” (Çem, 2019, 36).

“-Qayît ke! Qayîtê nê lingan ke!” (Karakaş, 2014, 86).

“-La birayê mi, zerîya min a keke wazena. To kaşka ma rê jû keleyê viraştayê.” (Seçilmek, 2019, 106).

2. Zazakî de Înterjeksîyonî

Zazakî de înterjeksîyonan ser o xebatêka kategorîke û komkerdişî, qaso ke zanayêno, nêameya kerdene. Sey heme ziwanan Zazakî de zî înterjeksîyonî muhîm ê. Cor ra zî ameyo îfadekerdiş, ziwanê ke edebîyatê fekkî de aver şîyê û nuşteki de apey mende, şuxulnayîşe înterjeksîyonan rê zaf ehemîyet danê. Cêr ra înterjeksîyonê ke ameyê tesbîtkerdiş bi şeklêko alfabetik ameyê rêze kerdene.

2.1. Nimûneyê Înterjeksîyonanê Zazakî

Her înterjeksîyon tena yew mana îfade nêkeno. Her yew înterjeksîyon cîya manayan îfade keno. Goreyê rewşe û hâlete ruhîyeyê qalîkerdoxî manaya înterjeksîyonan zî vurîyêna. Cêr de înterjeksîyonî goreyê rêza alfabetîke ameyê rêze kerdene. Tîya de nêzdîyê 250 hebî înterjeksîyonî rêze bîyê. Mîyanê nimûneyan ra taye ci name yê. Goreyê rewşe, nê nameyî zî xo de manaya înterjeksîyonan hewênênê. Taye nameyî sey nimûne deyayê, hûmara nê nameyan eşkena hîna zêde biba. Fonksîyonê înterjeksîyonan cor ra deyabî, tîya de reyna tekrar nêbîyo.

Tablo 1: Înterjeksîyonê Zazakî

Veng	Înterjeksîyon	Veng	Înterjeksîyon
/a/	a	/n/	înşalla
	aa		îşte
	aaa	/k/	kalo

	aferim		kaşka
	aferîn		keçe
	aha		keero
	ahaa		kerê
	Apo		kero
	ax		kerrê
	ax ax		kerro
	ax bavo		kine
	ax dayê		kotî de
	ax gidî		Lahawle
	ax lemin		lalo
	ax leminê		lan
	axx		lawo
	ay	/l/	leyrê mi
	ay dayê		lutfen
	ay daykê		mede
	bakilo	/m/	meewnî
	bavo gorî		Meryemê!
	belê		mudhîş
	beno		Nacenî!
	berxudar be		nê
	bes		nê lê
	biciwî	/n/	nê lo
/b/	bide		nêbeno
	biewnî		nêkela
	bîllahî		Nika!
	bira		nînna nînna
	bismîlla		of
	bişermaye		oh
	bravo	/o/	ohooo
	bulo (kuze)		ox
/c/	çi		Ox weş
	çi heyf		oxx

	çi weş		Oy oy
	çiçî		oyy
	çiman ser		peh
	çiqas heyf		peh peh
	çirtê		pif
	çirtikine	/p/	pîrê
	çirto		pirriit
	dakilê		pirrt
	dayê gorî		pîso
/d/	de		pîşt
	de ha		qandê Ellahî!
	de hadê		qay Homayî!
	de vaji	/q/	Qaybe Homayî!
	dedo		qayît ke
	derhal		qeta
	dest û linganê to maçî		qusur meewnî
	kena		
	destûr	/r/	rind
	dewam ke		sakînn
	dima	/s/	seba mi
	dîno		sere û çiman ser
	dîqet		Serkewtiş!
	e	/ş/	şşt
	e heyran		temam
	e tamam		Teq teq
	e ya		tew
	êdî bes		tew
/e/	ee	/t/	tew tew
	eferim		tewbe tewbe
	efû		tey
	eh		tey tey
	elbet		ti vînenê
	Ellah Ellah		tim û tim

	eman		tirro
	eman eman		tobe
	eman hawar		tu
	embaz		tulo (kuze)
	embazêno		tuu
	er		uff
	erê		ulan
	ero	/u/	uşş
	errik		Ûûû!
	eyf		uy
	eynen		vaje willayî
	eynî şekil	/v/	vinde
	eynî winî		virro
	eywax		wax
/g/	Gidîno		wax gidî
	guneke		wax lemin
	ha		wax wax
	ha ho		way
	ha qurban		way way
	ha tamam		wayê
	haa		weh
	hadê	/w/	weh weh
/h/	hadî		wel
	himm		wel wel
	hîşt		werrekna
	hop		wey lê
	hop hop		wey lo
	host		wey wey
	her tim		wey

	hero	wey babo
	hey	wey dayê
	hey Ellah	wey gidî
	heyhat	wî dayê
	hay lo	wiş
	hayda	wiş wiş
	haydê	wî leminê
	haydî	wî wî
	hey hawar	willayî
	hey hey	willayî bîllayî
	hey lo	winî
	heya	xalo
	ya	xîntê
	ya ya	xişş
/y/	yaa	xojîve
	yallah	zaf baş
	yanî	zînhar

3. Destkewteyî

Zazakî de taye înterjeksîyonî sewbînan ziwanan ra sey erebkî, fariskî, îngilîzkî, tirkî ûsn. deyn gêrîyayê. Na xebate de derheqê kokê nê çekuyan de acigêrayîşêke nêameyo kerdene. Labelê hete semantîkî ra taye înterjeksîyonî do bêrê analîz kerdene. Çünke çekuyî goreyê kontekstî manaya xo vurînenê.

Mîsale înterjeksîyonê *a* zaf manayan îfade keno. Keso ke şaşmende bi cumleya *A, Senîn beno mi fehm nêkerd!* xo îfade keno. Keso ke hêrsbîyaye *A, ti do bivînê ez ney to rê nêverdana!* vano û hêrsê xo bi şeklêko tehdîdwarî îfade keno. Bi dergkerdişê nê înterjeksîyonî ya rewşêka awarte/fewqalade sey *Aaaa, kesaya firîyêna!* îfade bena. Yan pers zî sey *Aaa, no ti yê?* şêno îfade bibo.

Mîsalêka bîne înterjeksîyonê *oohoo* yo. No înterjeksîyonî zî xo de zaf manayana hewêneno. Ecizbîyayîş û betilîyayîş sey *Ohooo, pîrê memir wisar yeno!* şêno îfade bibo. Yan hîse qehrîyayîşî cumleya sey *Ohhoo, willayî no nêbeno!* ya îfade beno. Hîsê sey qerfikerdişî zî nê înterjeksîyonî ya îfade benê.

Mîsalêka bîne înterjeksîyonî cumleyî ra bideyo: [ez] *dest û linganê to maçî kena.* Na cumle zafane sey înterjeksîyonî ya kar yena. Kes eşkeno na cumle ra verogêrayîş, teskînderdiş, merhemet waştîş, heskerdiş ûsn hîsî yenê îfade kerdene. Keso ke vajo *Ez dest û linganê to maçî kena, ti çiqas rind ê!* û keso ke vajo *Ez dest û linganê to maçî kena wina meke!* heman înterjeksîyonî bikar anê labelê cîya manayan îfade kenê.

Nê mîsalan kes eşkeno hîna zêde bikero. Mîsalêka bîne înterjeksîyonê *tew* yan *tew tewî* yo. Nê înterjeksîyonî ya hem qerfikerdiş hem zî teqdîrkeriş eşkeno ifade bibo. Seke fehm beno qerfikerdiş û teqdîrkerdiş di hîsê dijberî pê yê. Labelê goreyê derbî yan kontekstî nê di hîsî bi şeklêko eşkera pê ra cîya benê. Mîsale cumleya *Tew tew heyran, hele çiqas baş kerdo!* teqdîrkerdişî ifade kena. Labelê cumleya *Tew tew, senîn xo ra bawer o!* Qerfikerdişî û hurdîvînayîşî ifade kena. Heta na cumleya pêylene goreyê derbî eşkena teqdîrkerdişî zî ifade bikera.

ENCAM

Zazakî de cîya fonksîyonan de zaf înterjeksîyonî estê. Seba tesbîtkerdişê înterjeksîyonan, goreyê mintiqayanê Zazakî, heta nika xebatêke nêameya kerdene. Heme varyantê înterjeksîyonan ganî bêre tesbîtkerdene û nê çekuyî goreyê fonksîyonanê xo bêre dabeş kerdene. Tîyade tena nêzdîyê 250 hebî înterjeksîyonî ameyê nuştene. Eke allomorfê nê înterjeksîyonan û vengê siruştîyê ke wezîfeyê înterjeksîyonan de yenê şuxulnayene zî binusîyayê, hûmara nê çekuyan do hîna zêde bîyayê. Xêncê hûmara înterjeksîyonan, yew çekuye ra tena reyêk behs bîyo. Labelê her yew çekuye cîya fonksîyonan îcra kena. O semed ra eslê xo de na hûmare, kes eşkeno vajo ke, hîna zêde ya.

Na xebate de nêzdîyê 250 hebî înterjeksîyonê Zazakî goreyê 55 hebî fonksîyonan ameyê dabeş kerdene. Înterjeksîyonan de hîsê ke qalîkerdox qayîlo bido yan tedeyîyê cumle ra yan zî vengê ey ra fehm beno. Xebate de zî ameyo îfadekerdiş, înterjeksîyonî sey cumle û çekuye yenê dabeş kerdene. Xêncê nînan vengdayîşan de taye peygirî, sey *-a*, *-e* û *-o*, sey înterjeksîyonî yenê şuxulnayene. Heman dem de înterjeksîyonî sey vera teber û vera zere zî eşkenê tesnîf bibê. Verê cû derheqê vengênê siruştî xebatêke amêbî kerdene. Seba cû tîya de reyna nê tewir vengî nêameyê dayene. Bitaybetî vengê siruştî, mijara înterjeksîyonan de beşêko girsî îşxal kenê.

Xebate de ameyo tesbîtkerdiş ke înterjeksîyonî goreyê kontekstî manaya xo vurînenê. Yanî taye înterjeksîyonan de zafmanayî xo nîşan dana. Manaya nê înterjeksîyonan şirovekerdişî rê akerdeya û xususen metnanê nuştekiyan de tesbîtkerdişê na mana zaf zor a. Xora zafmanayîye taybetmendîya bingeyîn ya înterjeksîyonan a. Înterjeksîyonî sayeyê nê şiroveyan manaya cumle tayîn kenê. Çünke manaya înterjeksîyonan dîyar nîya, sayeyê nê şiroveyan de manaya cumle û înterjeksîyonan zelal bena. Yanî komunîkasyon de wezîfeya înterjeksîyonan sayeyê şiroveyan vejîyêna teber. Ferhengan de manaya hîn înterjeksîyonan îzah bîya labelê seke ameyo îfadekerdiş, manaya înterjeksîyonan goreyê derbî û tondanî vurîyêna. Seba cû manaya înterjeksîyonan rê pênaseyêko tam tesbîtkerdiş mumkun nîyo.

Înterjeksîyonî zafane heskerdiş, telaş, şaşmendiş, hêrs ûsn hîsan de zêde ameyê şuxulnayene. Înterjeksîyonan de qaydeyê keda tewre kêmi zêde ameya şuxulnayene. Heme çekuyan de no qayde xo nîşan dano. O semed ra înterjeksîyonî mîyanê ziwani de cayêko muhîm de yê. Çünke ziwanan de bi taye veng yan çekuyan reyde xo baş îfadekerdiş amanco sereke yo. Înterjeksîyonî zî îfadekerdişê hîsan de ney baş îcra kenê.

ÇİMEYÎ

- Adabeyî, Feyza. *Estanekanê Sêwregi ra*, İstanbul: Vate, 2005.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2015.
- Aydın, Ayşe. “Anadolu Ağzlarında Ünlemler ve Bir Sınıflandırma Denemesi”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (The Journal of Social and Cultural Studies)*, Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 7, Yıl/Year: 2018.
- Ayyıldız, Zülfükar. *Hesê Zerrî*, Şanlıurfa: Elif Matbaası, 2014.
- Banguoğlu, Tahsin. *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011.
- Baran, Bahoz. *Rêzimana Kurmancî*, Dîyarbakir: Belkî, 2012.
- Baskakov, N. A. *Türk Dillerinde Tarihi-Tipolojik Sesbilimi*. İstanbul: Multilingual, 2006.
- Bayraktar, Nesrin. *Dilbilim*. Ankara: Nobel, 2014.
- Bukan, İbrahim. *Meslê o Vîstunik Zazaki*, İstanbul: Fam, 2017.
- Bussman, H. *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*. New York: Routledge, 1998.
- Canşad, Murad. *Hesê Mişî*, Dîyarbakir: Roşna, 2013.
- Crystal, D. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: Blackwell, 2008.
- Çağlayan, Hüseyin. *38 ra Jü Pelge (Tertelê Dêrsimi)*, İstanbul: Vejiyayişê Tiji, 2003.
- Çem, Munzur. *Gula Çemê Pêrre*, İstanbul: Vate, 2007.
- Çem, Munzur. *Hewnê Newrozî*, İstanbul: Vate, 2019.
- Çem, Munzur. *Türkçe Açıklamalı Kirmancca (Zazaca) Gramer*, İstanbul: Deng, 2003.
- Çiçek, Alî Aydın, *Sayê Marû Estanikanê Xinis û Tekmanî ra*, İstanbul: Vate, 2012.
- Çiçek, Murat. *Meşa Dengize Estanikanê Gimgimî ra*, İstanbul: Vate, 2014.
- Dêrsim, Hesên Dîlawer. *Deyndar*, İstanbul: Vate, 2014.
- Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım, 2009.
- Espar, J. İhsan. *Tanî Estanikî û Deyîrê Ma*, İstanbul: Vate, 2004.
- Grûba Xebate ya Vateyî. *Ferhengê Kirmanckî Zazakî- Tirkî Kirmancca Zazaca-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Vate, 2016.
- Grûba Xebate ya Vateyî. *Sözlük Türkçe-Kirmancca Zazaca. Ferhengê Tirkî-Kirmanckî*, İstanbul: Vate, 2019.
- Gunduz, Deniz. *Soro*, İstanbul: Vate, 2010.
- Hengirmen, Mehmet. *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi, 2009.
- Husein Muhammed. *Dengnasî di Kurdî de*. Dijital Yayım. Adres: <https://zimannas.files.wordpress.com/2016/08/dengnasi1.pdf>

- Jêle, Memê. *Sarei Gînai Goni ro*, İstanbul: Vejiyayîşê Tiji, 2007.
- Kafka, Franz. *Bedilîyayîş*, Çev: Jêhatî Zengelan, İstanbul: Vate, 2014.
- Karaağaç, Günay. *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2013.
- Karaağaç, Günay. *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: Kesit, 2018.
- Karakaş, Huseyîn. *Zere ra*, İstanbul: Vate, 2014.
- Karasu, Doğan. *Dinya d' Darê Ma Rêncber Ezîz*, İstanbul: Vate, 2012.
- Kırkan, Ahmet. "Kirmanckî de Vengê Siruştî", *Nûbihar Akademî*, Volume 4, Issue 12, Year 6 - 2019.
- Kırkan, Ahmet. *Zazacanın Fonetik Açısından İncelenmesi; Kuzey, Güney ve Merkez Zazacasının Karşılaştırılması*. Tezê Doktorayê Çapnêbiyaye, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Korkmaz, Zeynep. *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1992.
- Kurij, Seyidxan. *Arwûn û Lûy*, İstanbul: Nûbihar, 2014a.
- Kurij, Seyidxan. *Deyirî Çewlîgî*, İstanbul: Nasajans Yayıncılık, 2014b.
- Malmîsanij, Mehemed. *Ji Bo Rastnivîsînê Ferhenga Kurdî Kurmancî-Tirkî*. İstanbul: Rûpel, 2012.
- Malmîsanij. *Folklorê Ma ra Çend Nimûney*, Berdan Matbaası, 2000.
- Ocek, Nezîr. *Waneyên Rêzimana Kurmancî*, Wan: Sîtav, 2014.
- Saint Exupéry, Antoine de. *Şazadeo Qıckek*, Çev: Mesut Asmên Keskin, İstanbul: Dersim Yayınları, 2017.
- Tan, Sami. *Rêziman û Rastnivîsa Zaravayê Kurmancî*. İstanbul: Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, 2011.
- Tiske, Ayşe. *Türkiye Türkçesinde Ünlemler ve İşlevleri (1995- 2015)*, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Vardar, B. 2002. *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual.
- Zengelan, Jêhatî. *Gorse*, İstanbul: Vate, 2007.